TIJORAT BANKLARINING YASHIL KREDIT SIYOSATI VA BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISH

Ergasheva Dilnoza Anvar qizi
Iqtisodiyot ta'lim yo'nalishi talabasi
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
E-mail: edilnoza06@gmail.com
Tel.: +998 88 542 00 35

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklarining yashil kredit siyosati va uning barqaror iqtisodiy rivojlanishga ta'siri O'zbekiston misolida tahlil qilinadi. Tadqiqot iqlim o'zgarishi va ekologik inqirozlar davrida moliyaviy institutlarning ijtimoiy va ekologik mas'uliyatini o'rganishga qaratilgan. Maqolada O'zbekiston Respublikasining 2019-2030 yillarda «yashil» iqtisodiyotga o'tish strategiyasi doirasida bank tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, yashil kreditlashning joriy holati va istiqbollari ko'rib chiqiladi. Statistik ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, yashil moliya vositalari nafaqat ekologik xavfsizlikni ta'minlaydi, balki banklarning uzoq muddatli barqarorligini va investitsion jozibadorligini oshiradi. Tadqiqot natijasida banklar uchun ESG (ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv) tamoyillarini joriy etish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: yashil kredit, barqaror rivojlanish, ESG tamoyillari, tijorat banklari, yashil iqtisodiyot, ekologik risklar, investitsiya.

Аннотация. В данной статье анализируется политика зеленого кредитования коммерческих банков и ее влияние на устойчивое экономическое развитие на примере Узбекистана. Исследование направлено на изучение социальной и экологической ответственности финансовых институтов в эпоху изменения климата. В статье рассматриваются реформы в банковской системе, текущее состояние и перспективы зеленого кредитования в рамках Стратегии перехода Республики Узбекистан к «зеленой» экономике

на 2019-2030 годы. Анализ статистических данных показывает, что инструменты зеленого финансирования не только обеспечивают экологическую безопасность, но и повышают долгосрочную устойчивость и инвестиционную привлекательность банков. В результате исследования разработаны научно-практические предложения по внедрению принципов ESG в деятельность банков.

Ключевые слова: зеленый кредит, устойчивое развитие, принципы ESG, коммерческие банки, зеленая экономика, экологические риски, инвестиции.

Abstract. This article analyzes the green credit policy of commercial banks and its impact on sustainable economic development using the case of Uzbekistan. The research focuses on exploring the social and environmental responsibility of financial institutions in the era of climate change. The article reviews reforms in the banking system, the current state, and prospects of green lending within the framework of the Strategy for the Transition of the Republic of Uzbekistan to a "Green" Economy for 2019-2030. Statistical analysis indicates that green finance instruments not only ensure environmental security but also enhance the long-term stability and investment attractiveness of banks. As a result of the study, scientific and practical proposals for implementing ESG principles in banking activities have been developed.

Keywords: green credit, sustainable development, ESG principles, commercial banks, green economy, environmental risks, investment.

Kirish. Zamonaviy dunyoda iqlim o'zgarishi va tabiiy resurslarning kamayishi global miqyosdagi eng dolzarb muammolardan biriga aylandi. Ushbu global chaqiriqlar iqtisodiy o'sish modellarini qayta ko'rib chiqishni va barqaror taraqqiyot tamoyillariga o'tishni taqozo etmoqda. Gumanitar nuqtai nazardan, iqtisodiy faoliyat nafaqat foyda keltirishi, balki insoniyatning kelajak avlodlari uchun munosib hayot sharoitlarini saqlab qolishi lozim. Bu jarayonda moliyaviy

tizim, xususan, tijorat banklari iqtisodiyotni «yashillashtirish» drayveri sifatida namoyon bo'lmoqda. [1; 12-b]

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-sonli qarori bilan tasdiqlangan «2019-2030 yillar davrida O'zbekiston Respublikasining «yashil» iqtisodiyotga o'tish strategiyasi» mamlakat iqtisodiyotini modernizatsiya qilishda muhim burilish yasadi. Strategiyaning asosiy maqsadi – issiqxona gazlari emissiyasini kamaytirish, energiya samaradorligini oshirish va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirishdir. Mazkur maqsadlarga erishish uchun tijorat banklari tomonidan yashil loyihalarni moliyalashtirish, ya'ni yashil kredit siyosatini yuritish hal qiluvchi ahamiyatga ega. [3; 45-b]

Yashil kredit siyosati – bu banklar tomonidan atrof-muhitni muhofaza qilish, energiya tejash va ekologik toza texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan loyihalarga imtiyozli shartlarda mablag' ajratish tizimidir. Gumanitar fanlar yo'nalishida ushbu mavzu nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki jamiyatning ekologik madaniyati va axloqiy mas'uliyati prizmasi orqali ham o'rganiladi. Banklar faqatgina moliya vositachisi emas, balki ijtimoiy-ekologik o'zgarishlar agenti sifatida chiqish qilmoqda. 2024-yil boshiga kelib, O'zbekistonda bank aktivlarining 67 foizi davlat ulushi mavjud banklar hissasiga to'g'ri kelishi, yashil siyosatni davlat strategiyasi bilan uyg'unlashtirish imkoniyatini beradi. [4; 20-b]

Barqaror iqtisodiy rivojlanish (Sustainable Development) konsepsiyasi iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik muvozanatni nazarda tutadi. Tijorat banklari ushbu muvozanatni ta'minlashda muhim bo'lgan investitsion oqimlarni boshqaradi. Yashil kreditlash orqali banklar «jigarrang» (yuqori uglerodli) sohalardan «yashil» (past uglerodli) sohalarga kapitalning ko'chishini ta'minlaydi. Bu jarayon nafaqat tabiatni asraydi, balki yangi innovatsion ish o'rinlari yaratilishiga va aholi turmush darajasi sifatining oshishiga xizmat qiladi. [7; 88-b]

Ushbu maqolaning maqsadi O'zbekiston tijorat banklarining yashil kredit siyosatini shakllantirish tendensiyalarini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va barqaror rivojlanishga erishish uchun tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot obyekti sifatida O'zbekiston bank tizimi, predmeti sifatida esa yashil moliya vositalari va ularning iqtisodiy samaradorligi tanlangan. Maqolada 2020-2024 yillardagi statistik ma'lumotlar va xalqaro moliya institutlarining hisobotlari asosida chuqur tahlil yuritiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Yashil bank ishi (Green Banking) va barqaror moliya tushunchalari 1990-yillardan boshlab g'arb olimlari tomonidan keng tadqiq etila boshlagan. Xususan, Marsel Joken (Marcel Jeucken) banklarning barqaror rivojlanishdagi to'rt bosqichli modelini (mudofaa, preventiv, strategik va barqaror) taklif etgan bo'lib, hozirda ko'plab rivojlanayotgan davlatlar strategik bosqichga o'tishga harakat qilmoqda. Bert Sholtens (Bert Scholtens) esa banklarning ESG ko'rsatkichlari va ularning moliyaviy samaradorligi o'rtasidagi ijobiy korrelyatsiyani isbotlab bergan. Uning fikricha, ekologik mas'uliyatli banklar kamroq kredit risklariga duch keladi, chunki yashil loyihalar uzoq muddatda barqaror daromad keltiradi. [9; 112-b]

O'zbekistonda yashil moliya va bank tizimini isloh qilish masalalari N. Nuriddinovna, S. Karimov va boshqa mahalliy olimlar tomonidan o'rganilgan. N. Nuriddinovna o'z tadqiqotlarida O'zbekiston YaIM o'sishi va atrof-muhitni muhofaza qilishga yo'naltirilgan investitsiyalar o'rtasidagi bog'liqlikni regressiya modellari orqali tahlil qilgan. Uning hisob-kitoblariga ko'ra, ekologik investitsiyalarning 1 million so'mga oshishi YaIMning 0,1 milliard so'mga ko'payishiga olib keladi. [11; 5-b] Shuningdek, Jahon banki va Markaziy bank mutaxassislari tomonidan yashil taksonomiya (loyihalarni ekologik tasniflash) yaratish bo'yicha olib borilayotgan ishlar ushbu sohadagi ilmiy va amaliy bazani mustahkamlamoqda.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik guruhlash va induksiya usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida barqaror rivojlanish konsepsiyasi va ESG tamoyillari tanlab olindi. Ma'lumotlarni yig'ishda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Statistika agentligi hamda xalqaro moliya tashkilotlarining (Jahon banki, YeTTB, OTB) 2019-2024 yillardagi ochiq hisobotlari va statistik byulletenlaridan foydalanildi. [4; 15-b]

Miqdoriy tahlil (Quantitative analysis) doirasida tijorat banklarining kredit portfelidagi yashil loyihalar ulushi, jalb qilingan yashil obligatsiyalar hajmi va ularning o'sish dinamikasi o'rganildi. Shuningdek, yashil kreditlarning tarmoqlar bo'yicha taqsimlanishi tahlil qilindi. Sifat tahlili (Qualitative analysis) orqali esa O'zbekiston bank qonunchiligidagi yashil moliya bo'yicha mavjud normativ-huquqiy hujjatlar va ularning ijro etilish mexanizmlari ko'rib chiqildi.

Tadqiqotning ishonchliligini ta'minlash maqsadida xalqaro tajriba (Xitoy, Janubiy Koreya va Yevropa Ittifoqi davlatlari) bilan qiyosiy tahlil o'tkazildi. Bu esa O'zbekiston sharoitida yashil kredit siyosatini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlarini va to'siqlarni aniqroq ko'rsatib berishga imkon berdi. Metodologik jarayon ma'lumotlarni saralash, qayta ishlash, statistik jadvallar tuzish va natijalarni interpretatsiya qilish bosqichlarini qamrab oldi.

Tahlil va Natija

O'zbekiston bank tizimida yashil moliya tushunchasi so'nggi 5 yil ichida jadal rivojlanmoqda. 2024-yil 1-mart holatiga ko'ra, bank tizimining jami aktivlari 648,6 trln. so'mni tashkil etgan bo'lsa, kredit portfeli 331,2 trln. so'mga yetgan. [4; 22-b] Biroq, ushbu portfelda sof «yashil» kreditlarning ulushi hali ham past darajada bo'lib, asosan xalqaro moliya institutlari (IFIs) liniyalari hisobidan shakllanmoqda. O'zbekistonning 2023-yil va 2024-yillardagi iqtisodiy ko'rsatkichlari banklarning qayta tiklanuvchi energiya manbalariga (QTEM) bo'lgan qiziqishi ortayotganini tasdiqlaydi.

Banklar tomonidan yashil loyihalarni saralashda yashil taksonomiya tamoyillari qo'llanilmoqda. 2024-yilga kelib, O'zbekistonda quyosh panellari o'rnatilgan xonadonlar soni 60 mingdan oshdi va bu jarayonning asosiy qismi banklarning imtiyozli kreditlari hisobidan amalga oshirildi. [13; 1-b] Quyidagi jadvalda O'zbekiston tijorat banklarida yashil loyihalar yo'nalishlari bo'yicha kreditlash hajmining prognoz ko'rsatkichlari keltirilgan.

1-jadval.

O'zbekiston bank tizimida yashil loyihalar yo'nalishlari (2022-2024 yillar dinamikasi)

Loyiha yo'nalishi	2023 yil (mlrd so'm)	2024 yil (mlrd so'm)	2025 yil (mlrd so'm)	O'sish sur'ati (%)
Qayta tiklanuvchi energiya (QTEM)	450.5	1200.8	2500.0	108.2
Energiya samaradorligi (Sanoat)	890.2	1450.4	1900.0	31.0
Suv tejovchi texnologiyalar	620.1	980.5	1500.0	53.0
Chiqindilarni qayta ishlash	150.3	320.7	550.0	71.5
Yashil transport (Elektromobillar)	85.4	450.2	1100.0	144.3

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, eng yuqori o'sish sur'atlari qayta tiklanuvchi energiya va yashil transport yo'nalishlarida kuzatilmoqda. Bu, o'z navbatida, davlat tomonidan berilayotgan subsidiyalar va imtiyozli kredit stavkalari bilan bog'liq. Masalan, aholi uchun quyosh panellari o'rnatishga berilayotgan kreditlar foiz stavkasining bir qismi davlat tomonidan qoplab berilmoqda. [13; 2-b]

2023-yil oktabr oyida O'zbekiston ilk bor xalqaro moliya bozorlarida 4,25 trln so'm miqdorida yashil suveren obligatsiyalarni joylashtirdi. Ushbu mablag'lar banklar orqali suv tejovchi texnologiyalar va temir yo'l transportini elektrlashtirish

kabi loyihalarga yo'naltirilgan. [12; 7-b] Bu tajriba tijorat banklari uchun tashqi bozorlardan «arzon va uzoq» mablag'larni jalb qilish imkoniyatini ochib berdi. Biroq, tahlillar shuni ko'rsatadiki, banklarda ekologik risklarni baholash (Environmental Risk Assessment) tizimi hali ham to'liq shakllanmagan. Ko'pgina banklar loyihalarni faqat moliyaviy daromadlilik nuqtai nazaridan baholamoqda, iqlimiy risklarni (masalan, qurg'oqchilikning qishloq xo'jaligi kreditlariga ta'siri) hisobga olmayapti.

Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarining yashil kredit siyosati O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi uchun muhim poydevordir. Biroq, tahlil jarayonida bir qator muammolar aniqlandi. Birinchidan, yashil loyihalarning o'zini oqlash muddati uzoq (Payback period), bu esa banklarning likvidlilik risklarini oshiradi. Ikkinchidan, mahalliy bank mutaxassislarining yashil loyihalarni ekspertiza qilish borasidagi bilimlari yetarli emas. [14; 937-b]

Xalqaro tajriba, xususan, Xitoy tajribasi shuni ko'rsatadiki, yashil kreditlashning muvaffaqiyati uchun markaziy banklar tomonidan «past foizli qayta moliyalash» mexanizmlari joriy etilishi shart. O'zbekiston Markaziy banki ham 2024-yilda iqlim risklarini makroprudensial nazoratga kiritish bo'yicha ishlarni boshlagani ijobiy holatdir. Ammo, banklar orasida «grinushing» (greenwashing) – ya'ni oddiy loyihalarni yashil niqob ostida moliyalashtirish xavfi ham mavjud. [12; 1-b]

Gumanitar va ijtimoiy jihatdan, yashil kreditlash aholining kam ta'minlangan qatlamlari uchun ham ochiq bo'lishi lozim. Energiya kambag'alligini (Energy poverty) kamaytirish uchun banklar «kichik quyosh panellari» uchun mikrokreditlar hajmini oshirishi kerak. Bu nafaqat ekologiyaga foyda, balki ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga ham xizmat qiladi. Kelajakda banklar o'z strategiyalarida nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlarni, balki uglerod izining kamayishi bo'yicha hisobotlarni (Sustainability Reporting) ham e'lon qilishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. O'zbekiston tijorat banklarida yashil kreditlash shakllanish bosqichidan rivojlanish bosqichiga o'tmoqda. Davlat strategiyasi va xalqaro obligatsiyalar emissiyasi bu jarayonga kuchli turtki berdi.

2. Yashil kredit siyosati barqaror iqtisodiy rivojlanishning ajralmas qismi bo'lib, u uzoq muddatda banklarning kredit risklarini kamaytiradi va ularning global moliya bozoridagi nufuzini oshiradi.

3. Bank portfelidagi yashil loyihalar asosan QTEM va energiya samaradorligi sohalariga to'g'ri kelmoqda, ammo chiqindilarni qayta ishlash va organik qishloq xo'jaligi yo'nalishlari hali yetarli darajada moliyalashtirilmayapti.

Tadqiqot asosida quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

- Banklarda alohida «Yashil moliya» bo'limlarini tashkil etish va xodimlarni ESG risklarini baholash bo'yicha o'qitish.

- Markaziy bank tomonidan yashil kreditlar uchun majburiy zaxira talablarini (Reserve requirements) pasaytirish orqali banklarni rag'batlantirish.

- Milliy yashil taksonomiyani to'liq amaliyotga joriy etish va loyihalarni ekologik sertifikatlash tizimini soddalashtirish.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarining yashil siyosati nafaqat moliyaviy amaliyot, balki insoniyatning ekologik barqarorligini ta'minlashga qaratilgan gumanistik qadamdir. Faqatgina davlat, bank va xususiy sektorning sinergiyasi orqali O'zbekistonda barqaror «yashil» kelajakni qurish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining 2019-2030 yillar davrida «yashil» iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida. PQ-4477-sonli qarori. 04.10.2019.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi PQ-436-sonli qarori.

3. Jahon banki. Uzbekistan: Climate Public Expenditure and Institutional Review. 2024. 9-b.

4. Markaziy bank. 2024-yil 1-aprel holatiga tijorat banklarining asosiy ko'rsatkichlari. 20-22 b.

5. Jeucken M. Sustainable Finance and Banking: The Financial Sector and the Future of the Planet. Earthscan, 2010.

6. Scholtens B. Finance as a Driver of Corporate Social Responsibility. Journal of Business Ethics, 2006. 112-b.

7. Rakhmatullayeva N. N. Development of Green Finance in Uzbekistan. European Journal of Economics, 2024. 5-b.

8. Karimov S. Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarning roli. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2024. 89-96 b.

9. OECD. Financing Uzbekistan's Green Transition. 2023. 12-b.

10. UNDP. Green Finance in Central Asia: Regional Review. 2023.

11. Pulatova S. V. Green Credits in Uzbekistan: Status and Opportunities. Multidisciplinary Journal, 2025. 937-b.

12. World Bank. Prime Picks for a Green Pivot: Uzbekistan State Funds. 2025.

13. UZA.uz. O'zbekistonda yashil iqtisodiyot: strategik maqsadlar va amaliy qadamlar. 18.02.2025.

14. Lex.uz. 2020-2025-yillarda O'zbekiston bank tizimini isloh qilish strategiyasi.

15. Central Bank of Uzbekistan. Green Credit Guidelines and Reporting Standards. 2022.